

FELSEFE DÜNYASI

SAYI : 4

TEMMUZ 1992

Sahibi:
Türk Felsefe Derneği
Adına Başkan
Prof.Dr.Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri
Müdürü:
Prof.Dr.Ahmet İNAM

Yazı Kurulu:
Prof.Dr.Necati ÖNER
Prof.Dr.Süleyman H.BOLAY
Prof.Dr.Kenan GÜRSOY
Prof.Dr.Ahmet İNAM
Doç.Dr.
Sabri BÜYÜKDÜVENCI
Arş.Gör.
Hüseyin TOPDEMİR
Arş.Gör.Erdal CENGİZ

KDV dahil
Fiyatı: 15.000
Yıllık Abone: 60.000

Dizgi Baskı:
Semih Ofset
418 53 42-425 03 57
ANKARA

Mektuplaşma Adresi:
P.K.21-Yenişehir
ANKARA

İÇİNDEKİLER

Necati ÖNER :	
Hürriyet ve Otorite	2
Ahmet İNAM :	
Türk Felsefe Düşüncesini Ararken.....	9
Şafak Ural :	
Bir Mantık Kavramı Olarak Yanlışlık.....	13
Ernest Wolf-Gazo :	
Perspectives in 20th Century Western Philosophy.....	25
Ernst Wolf-Gazo :	
Yirminci Yüzyıl Batı Felsefesindeki Bakışaçıları.....	34
Ömer Naci SOYKAN :	
"Örneğin" in Dilsel-Mantıksal Bir Çözümlemesi.....	43
Murtaza KORLAELÇİ :	
Ahmet RIZA.....	47
G.C.Field :	
Ahlak Felsefesi Nedir?.....	59

AHLÂK FELSEFESİ NEDİR?(1)

Yazan: G.C.Field

Çeviren: Dr.Recep Kılıç *

Ahlâk felsefesi veya kısaca "Ethics" denen disiplin nedir? Bu soruya verilecek tam cevap, şimdikinden çok daha mükemmel olarak çalışmamızın sonunda ortaya çıkacaktır. Bununla beraber, kendimize sadece nereden ve nasıl konuya başlamamız gerektiğini açık hale getirmek için bile olsa, kendisiyle başlayabileceğimiz bir tür cevap vermeye teşebbüs etmemiz lazım gelir. Bu seviyede o nereden başlamamız gerektiğinin, soracağımız ve cevaplamaya çalışacağımız soru çeşitlerinin, bu soru ve cevapları bize teklif eden düşüncelerin keyfi bir ifadesinden biraz daha fazla bir şey olacaktır. Konuyu bu şekilde tahlil ediş tarzımızın verimli olup olmadığına, araştırmalarımız için çizdiğimiz alanın olgulardaki gerçek bir bölünme çizgisine tekabül edip etmediğine ise, sonunda karar verebileceğiz.

Burada anlaşıldığı kadarıyla ahlâk felsefesi, ahlâk kategorilerimizin bir eleştirisidir. Buradaki önemli kelimelerin ikisinin de daha fazla açıklamaya ihtiyacı vardır. "Eleştiri (criticism)" kelimesinin kullanımı hakkında, sadece bir uyarıda bulunulmalıdır. Buradaki kullanımında o, gündelik konuşma tarzımızda çok sık ifade ettiği gibi, hatayı bulma anlamını vermez. Burada o, eleştirilmesi gereken şeylerin değerini sorgulamak, bunların değeri hakkında hüküm vermek ve takdir etmek anlamında kendi özgün ve mükemmel tarzında kullanılır. Fakat "kategoriler" kelimesi, bundan daha çok izaha ihtiyaç duyar. Bu kelime, mantıkta olduğu gibi dar teknik anlamında kullanılabilir. Ama burada taşıdığı mânâ bundan çok daha geniş ve müphemdir ve ahlâkî sorular hakkında konuşur ve düşünürken kullandığımız tümel kavramlardan herhangi birine delalet eder.

Hepimiz, az veya çok, ahlâk hükmünün ne olduğunu bilir ve şüphesiz her zaman ahlâkî hükümlerde bulunuruz. "Falan, iyi (veya kötü) bir insandır", "filan eylem

1) Bu yazı G.C.Field'in Moral Theory (London 1963) isimli eserinin 1-13 sayfaları arasında yer alan Giriş bölümüdür.

* Ankara Üniversitesi'nde Felsefe Araştırma Görevlisi.

doğrudur (veya yanlıştır)" gibi hükümler, onların en genel şekillerinden sadece ikisidir.⁽²⁾ Bu gibi hükümlerde, birtakım kavramlar kullanırız yahut doğru veya yanlış, iyi veya kötü gibi özel bazı tabirleri benimseriz. Sıradan ahlâkî bir düşüncede bu kavramları eleştirmeyiz. Bu durumda alakamız, bu veya benzeri hükümlerin doğru olup olmadığı meselesi üzerinde yoğunlaşır. Falan, iyi bir insan mıdır? Bu eylem, doğru mu yoksa yanlış mıdır? gibi. Demek ki sıradan ahlaki bir düşüncede biz, doğru veya iyi diye isimlendirebileceğimiz bir şeyin varlığını farzeder ve o şeyin nerede olduğunu, hangi insanın iyi veya hangi eylemin doğru olduğunu sorarız. Fakat felsefede alaka merkezimizi değiştiririz. Sırası geldikçe kendi esas gayemiz için bu çeşit pek çok güzel soru sorma zorunda kalma ihtimaline rağmen, esasen, mesela "belirli bir eylem doğru mu yoksa yanlış mıdır" gibi bir soruyla artık ilgilenmeyiz. Ahlâk filozofları olarak sorduğumuz sorular şu türden sorulardır⁽³⁾: "İyi veya doğru kavramları ne anlama gelir?" "Bu kavramlarla işaret ettiğimiz olguların tam ve doğru tabiatı nedir?" Veya -daha da ileri giderek- "gerçekten bu gibi olgular var mıdır?" Yani artık, alelade bir düşüncede olduğu gibi belirli durumlarda ahlak kategorilerimizi kullanma veya onlara başvurma yerine, bu kategorilerin bizzat kendilerini eleştirme ve sorgulamakla meşgulüzür.

İşte ahlak felsefesinin işi budur. Bu işin uygulanacağı pek çok alanın olduğuna bizi ikna etmek için ihtiyaç duyulan şey, sadece çok az bir düşüncedir. Elbette gündelik alelade düşüncede bu kategorilerin ne ifade ettiğinin tam ve kesin bilgisine sahip değiliz. Kullanılan kavramların işaret ettiği olguların tam tabiatı hakkında açık seçik bir fikir şekillendiremeyiz. Eğer kavramların mevcut kullanım tarzlarına bakarsak, bu durumu yeteri kadar açıklıkla görebiliriz.

Özellikle ahlaki olduğunu düşündüğümüz yükümlülük bildiren bir kelimeyi, "ought" kelimesini ele alalım ve aşağıdaki üç cümlede taşıdığı mânaları dikkatle gözden geçirelim:

- 1- Her zaman doğru söylemeliyiz.
- 2- İlk defa sol taraf yerine sağ tarafa dönmeliydin.

3- Babasının ne kadar zeki olduğuna bakılırsa, onun da zeki olması gerekir. Bu cümlelerin ilkinde, kelime özellikle ahlaki anlamda kullanılmıştır, bu ahlaki anlamın hangi şekilde ortaya çıktığı önemli değildir. İkincisinde aynı kelime, gitmek istediğimiz bir durum söz konusu olduğunda, arzu ettiğimiz gayeye götürecekt en iyi aracı

2) Aslında sıradan bir konuşmada kibirlilik şüphesi uyandırır endişesiyle bu terimleri kullanmaktan kaçınılırız. Pek çok insan argo ifadeleri kullanmayı tercih eder: Falan adam terbiyelidir, şu çürük bir iştir, gibi. Fakat neticede bunlara da ahlaki hükümlerdir ve tam olarak aynı şeyi ifade ederler.

3) Felsefenin veya filozofun ahlaka yaklaşımı, hem kural-koyuncu (normative), hem de analitik (meta-ethical) bir tarzda olur. Yazarın konuyu ele alış tarzı ve getirdiği izahlar analitik felsefe geleneğine göredir. Esasen bu yazı, analitik filozofların ahlaki nasıl ele aldıkları konusunda bir fikir vermesi maksadıyla Türçeye çevrilmiştir. Felsefe tarihi boyunca filozofların ahlaka yaklaşım tarzlarının nasıl olduğu meselesi için basılmakta olan doktora tezimize bakılabilir: Ahlâkın Dinî Temelinin Önemi, Ankara 1991, s.4-16: 19 vd. (Çevirenin Notu).

tanımlamak için kullanılmıştır. Üçüncüde ise, belli şartlarda makul olarak olmasını bekleyebileceğimiz duruma işaret eder. Bizim tabii eğilimimiz, üç durumun herbirinde kelimenin tamamen farklı anlama geldiğini söylemek yönündedir. Hepimiz bunların her birine o kadar aşinadırız ki, meselede herhangi bir tuhaflığın olduğu aklımıza bile gelmez. Fakat burada kesinlikle gerçek bir problem vardır. Eğer ifade edilen şeyler gerçekten tamamen farklı ise, üç durumda da aynı kelimeyi kullandığımız nasıl akla gelecektir? Bu sırf bir tesadüf müdür? Buna inanmak zordur. Geri kalan tek izah tarzı, şu gibi gözükmektedir: Üç durumun hepsinin altını çizen temel bir ayniyetin bulunduğunu, üçünde de bir kelimeyi kullanmakta bizi haklı çıkaracak aynı şeyin var olduğunu, açıkça farketmesek bile hissetmemiz lazımdır. Fakat eğer varsa, bu ayniyet, ne olursa olsun, çokca düşünmeden bizim için açık bir hale gelmeyecektir. Gördüğümüz gibi, ilk tepkimiz neredeyse ayniyeti bütünüyle inkar etmek olacaktı. Eğer özellikle ahlaki bir kullanımı olduğu düşünülen bir kelimeyi, "iyi" kelimesini kullanmayı düşünürsek, yine tamamen aynı problem ortaya çıkar.

1- O, iyi bir insandır,

2- O iyi bir kriket oyuncusudur. Bu iyi bıçaktır.

3- Bu, iyi içkidir. Burada her cümlede geçen aynı kelime birincide yine aynı şekilde ahlaki bir anlam ifade eder, bu ahlaki anlamın neliği önemli değildir. İkinci kullanımda, belirli bir şahsın veya şeyin belli bir mesleği veya belli bir maksadı icra etmeye ehil olduğunu ifade ederken, üçüncüde ise bize zevk veren şeyi ifade eder. Burada da önceden sorduğumuz soruların tamamen aynısını yeniden açıkça sormak zorunda kalırız.

Tabii, hepsi bu kadar değildir. Eğer etrafımızda devamlı işittiğimiz gündelik ahlâkî hükümleri incelersek, onları son derece karışık ve çelişkili bir vaziyette buluruz. Ahlâkî terimlerin bir seferinde bir şey, bir başka seferde ise öncekiyle bağdaşmayan değişik bir şey ifade edecek tarzda kullanıldığını ve uygulandığını görürüz. Bir örnek verelim: Herhangi birinin eylemleri hakkında konuşan halkı, 'insanın haz duyarak yaptığı bir işin ahlaki kıymetini olmadığını' söylerken sıkca duyarız. Sonra başka insanlar veya belki de başka bir ruh hali içindeki aynı şahıs, 'ahlakın en yüksek seviyesi, doğru olanı yapmaktır, çünkü doğru olanı yapmaktan haz duyarız' diyecektir. Bu konuşma tarzlarından biri, eylemin ahlâkî değerinin ondan alınan hazla doğru orantılı olarak arttığı inancını gerekli kılarken, diğeri eylemin ahlâkî değerinin, o eylemi yaparken alınan haz ile uyuşmayan bir şey olduğunu dile getirir. Veya yine "bir insan, doğru olarak düşündüğü şeyi yapmalıdır", "insan kendi vicdanına göre hareket etmelidir", "eğer bir insan belli bir eylemin doğru olduğuna inanırsa, o kimse için doğru olan eylem odur ve onu yerine getirmelidir" gibi anlamlara gelen cümleleri sık sık işitiriz. Fakat bu şekilde konuşan insanın önüne birtakım istisnai haller çıkarırsak, o insanın kendi inançlarının tam olarak uygulanmasını sonuna kadar kabul edemediğini görürüz. Mesela bu insana şöyle bir soru soralım: Farzedelim ki vicdanı bir insana, liderlerini ortadan kaldırmak için masum bir kalabalığı bomba ile yok etmesini, veya kendi inançlarından farklı dini inançları olan

kişileri İspanya engizisyon mahkemesinin işkencelerine çarptırmasını söylüyor. Bu durumda, hangi anlamda olursa olsun, o insanın vicdanının sesine uyması gerektiğini söyleyebilir miyiz? Bir takım genel prensipleri savunan insanların, savundukları prensiplerin gerçek hadiselerle mantıkî olarak tatbik edilmesinden çekindiklerini, kendisi için doğru olarak düşündüğü şeyi yapmasının yanlış olduğu belli durumların varlığını kişinin kabul etmek zorunda kaldığını genellikle görürüz.

Benzer çelişmeleri teori ile pratiğimiz, inandığımızı söylediğimiz şey ile eylem tarzımız arasında da bulabiliriz. Mesela bir insanın karakteri hakkında ahlâkî bir hüküm verirken harici şartların mahsulü olan her şeyi unutmamız gerekir gibi çok yaygın bir kanaat vardır. Bütün hayatını çok uygunsuz şartlar içinde geçirmiş, asla bir şansa sahip olamamış ve dediğimiz gibi, karakteri hakkında kötü bir tesir bırakmış olan birinin, uygun çevre şartları yüzünden karakteri iyi yönde gelişmiş olan insandan daha kötü bir adam olduğunu düşünmek istemeyiz. Biz, dış çevre şartlarının bütün sonuçlarının içinde hariç tutulduğu nihai bir muhassalayı, müphem bir şekilde, tasavvur ederiz. Böyle bir görüşten hareket edilince, dış şartların ahlâken önemsiz olduğu farzedilmek zorunda kalınır. Fakat eğitim, sosyal reform ve benzer konularda insanlar için uygun bir dış çevreyi korumak için yaptığımız gayretler de gösterir ki, ahlâkın ve ferdî karakterler üzerindeki bu harici şartların ahlâkî değerlerinin önemsiz olduğu yolunda iddia edilen inancı ciddiye alamayız.

Herkesin aklına başka misaller muhtemelen gelecektir. Fakat bu verilenler, iyi veya doğru gibi terimlere yüklediğimiz mananın, iyilik ve doğruluk gibi şeyler hakkında sahip olduğumuz fikirlerin açık ve kesin olmaları bir yana, genellikle en yüksek derecede karışık ve çelişkili olduğunu göstermek için yeterlidir. Bu da, bu kavramlar üzerinde ahlâk felsefesinin özel işi demek olan eleştirel bir düşünce için ihtiyaç duyulan yeri gösterir.

Belki de tam olarak ne anlama geldiklerini bilmeksizin gündelik ahlâk hükümlerimizde bu tür terimleri kullanabilmemiz, ilk bakışta tuhaf gözükebilir. Fakat tuhafılık sadece görünüştedir. Onlara birtakım manaları elbette yükleyebilmeliyiz. Nihayet bu terimler, bize gelen seslerin veya harflerin sadece anlamsız bir koleksiyonu olamaz, açıkçası değildir. Fakat manalarını en alt düzeyde anlamak, onları şimdi kullandığımız tarzda kullanmaya bizi yetkili kılmak için yeterlidir. Bu terimlerin işaret ettiği olguların tam tabiatları hakkındaki bilgi ile idare edebiliriz. Bu bilgi, daha derin düşüncenin ilham edeceği şeyin önemsiz bir parçası durumundadır. Bunun sebebi de onları umumiyetle görünürdeki pratik ilgi ve pratik gaye ile kullandığımız gerçeğinde bulunur gibi gözükmektedir. Bir eylemin doğruluk veya yanlışlığının pratik sonucu şudur: Eylem doğruysa yapılmalı, yanlışsa kaçınılmalıdır. Pratik gayeler için bilmek zorunda olduğumuz şeyin hepsi budur. Doğru veya yanlışın anlamı hakkında bundan daha fazla bir şey bilmeksizin pratik gayeler için tam bir ahlâk yasası ile doğru veya yanlış eylemlerin tam bir listesini düzenleyebiliriz. Bu liste haksız bir yergiye uğramış olan büyük dinî sistemlerinkine benzer tarzda olabilir. Pek tabii ki yukarıda da açıklandığı

gibi, hangi eylemlerin doğru veya yanlış olduğu konusundaki pratik hükümlerimiz, doğru veya yanlış olan şeylerin türü hakkında yarı şuurlu tahminlerimizdeki çelişme ve karışıklıklardan fiiliyatta sık sık etkilenirler. Bu durumlarda felsefi eleştiri, en büyük pratik önemi haiz olacaktır. Fakat tam olarak gerçekleşmeyen tahminlerimizin bu şekilde tutarsız ve çelişik olacağı hususu, zorunlu veya kaçınılmaz gözükme. Teorik olarak, şimdilik görmüş olduğumuz kadarıyla, pratik hükümlerimizi her türlü çelişkidен temizleyebilir, mükemmel ve tutarlı bir sistem meydana getirebiliriz. Fakat bu durumda bile, gerçekten doğru ve iyinin neliğinin bilgisine sadece yeni giriş yapmış olacağız. Ve hâlâ ahlâk filozofundan açıklaması beklenen keşfedilmemiş geniş bir alan bulunacaktır.

İşte, ahlâk filozofunun işi budur. Ahlâk felsefesinin bütün sistemleri kendilerini bu ahlâk kategorilerinin neliğinin açıklanması ve sorgulanmasına hasretmişlerdir. Bundan sonra sorulacak sorular şunlardır: Bu işe nasıl başlayacağız? Kendisinden yola çıkacağımız olgular nelerdir. Gündelik ahlâkî fikirlerimiz ve tahminlerimizi sorgulayacağımız metotlar nelerdir? Ve bizim için özel önemi olan konu herhangi bir ahlâk felsefi sistemine uygulamak zorunda olduğumuz testler nelerdir? Bu sistemleri nereye kadar red, nereye kadar kabul edebiliriz? Belirli ahlâkî görüşlerin temsilcilerini inceleme işine başlamadan önce, bu suallerin cevabı hakkında birtakım fikirlere sahip olmalıyız.

Bilginin diğer formları gibi ahlâk felsefesi de, ahlâk filozofunun açıklamak zorunda olduğu belli olgulara dayanır ve onlardan yola çıkar. filozofun bu işteki başarısı veya başarısızlığına göre, sistemi kabul veya reddedilir. Önceden de söylendiği gibi ahlâk filozofunun görevi, doğru, iyi veya yükümlülük gibi kavramlarla ifade edilen şeylere tam bir izah getirmektir. Şimdi öğrenmek istediğimiz şey, çalışmasından elde ettiği veriler ile ulaştığı sonuçları üzerine bina edebileceği delilin neliğidir.

Kendisinden hareket edeceğimiz ilk ve en önemli olgu, her halükarda ahlâkî hükümler verdiğimiz gerçeğidir. Görünüşte basit ve açık olan bu olgu bile, kendi içinde bazı problemlerin çıkmasına sebep olur. Çünkü öncelikle bir ahlâkî hükmün ne olduğunu sormak zorundayız. Ahlâkî bir hükmün iyi, doğru gibi yüklemelerden birini içinde kullandığımız ve belirli bir konuya atfettiğimiz bir hüküm olduğunu söylemek çok kolaydır. Fakat bu tarif, öğrenmek istediğimiz şeyi bize anlatamaz. Önceden de gördüğümüz gibi, bu yüklemeleri yani aynı kavramları zaman zaman, özellikle ahlaki olmayan anlamlarda da kullanırız. Diğer taraftan, ilerde detaylarıyla göreceğimiz gibi, başka dillerdeki karakteristik ahlâkî yüklemeler, ingilizcedeki en yakın muadilleriyle tamamen aynı anlamı ifade etmezler. Mesela "good" (iyi, güzel) diye tercüme ettiğimiz Yunanca "Agathos" kelimesi, "good" kelimesinin bir İngiliz için taşıyacağı mananın aynısını bir Yunanlı için tam olarak taşımaz. Yunanlı için kelime, farklı çağrışım ve imalara sebep olur. Fakat onun için bu kelime temel ahlaki bir kategoridir ve içinde bu kelimenin yüklem olarak kullanıldığı hükümleri "ahlâkî" diye isimlendiririz. Şimdi, bu durumu mantıken nasıl izah edeceğiz? Herhangi bir şeyi "good" diye isimlendiren bir İngilizle "Agathos" diye isimlendirilen bir Yunanlının aynı anlamı ifade ettiklerini gösterecek ayniyet unsuru nedir? Ahlâkî diye isimlendirilmeye hak kazanması için, her-

hangi bir fikirde bulunması gereken asgari unsur nedir?

Alelade bir kullanımda ahlaki önermelerin aslında pratik bir ilgiye sahip olduğu hususunu hatırlarsak, bu zor suale cevap vermekte rahatlamış oluruz. Pratiğe yapılan bu referans, herhangi bir terimin ahlaki diye isimlendirilmeye hak kazanması için, manasında bulunması zorunlu olan unsurlardan biridir. İyi, doğru, Agathos ve benzeri ahlaki terimleri kullanırken onların bir şeye referans verdiklerini, en azından, farzederiz. Bu terimlerin referans verdikleri bu şey, onu içinde barındıranların peşinden gitmek, barındırmayanlardan da kaçınmak için bir sebep teşkil eder. Bir eylemin doğru olduğunu iddia etmekle, onun Agathos olduğunu söylemek her zaman aynı şeyi ifade etmez. Fakat her iki durumda da, en azından eylemin niçin yapılması gerektiğinin sebebini kastetmemiz ıçab eder. Fakat hepsi bu kadar değildir. Bir eylemi yapmak için her zaman açık bir sebep vardır ve öğrenmek istediğimiz şey de budur. Fakat, o sırf ahlaki bir sebep olmaz. Yapmak istediğimiz şey hakkındaki basit bir iddiayı ahlaki bir sebep olarak isimlendiremeyiz. Böylece ahlaki bir yüklemün işaret ettiği olgunun daha ileri bir niteliğine ulaşırız. Bu olgu, bizim doğrudan hissettiğimiz arzularımızdan farklıdır ve onlara zaman zaman karşı bile olabilir. Şimdilik bundan daha ileriye gidemeyiz. İster arzulara zorunlu olarak her zaman karşı olsun, isterse bazen veya genellikle bizi aynı istikamete götürsün, ahlaki yüklemün referans verdiği olgunun arzularla olan tam ilişkisinin neliği meselesi, tartışılması gereken bir problem olarak kalacaktır. Bundan sonra tam olarak açıklamamız gereken bu ahlaki olgunun, sözünü ettiğimiz daha ileriki bir niteliğini elde etmiş oluruz. Onun, bazı şeyleri yapıp diğerlerini yapmamakta sebep olan bir olgu olduğunu ve belirli bir tarzda eylemde bulunmak için doğrudan hissedilen bir arzu-
dan başka bir sebep olduğunu şimdi söyleyebiliriz. Tabii, araştırmanın sadece başlangıcındayız. Fakat artık kendilerinden hareket edebileceğimiz bir takım verilere sahibiz. Ahlaki olgunun kabul edebileceğimiz herhangi bir tasviri, belirli bazı eylemlere onun nasıl sebep olabildiğini göstermek için, en azından bu olguyu tarif etmeli ve doğrudan hissettiğimiz arzularımızdan onu ayırmalıdır. Eğer bunu yapmazsa, kendilerinden hareket edeceğimiz en mühim olguları açıklamakta başarılı olamadığı için kesinlikle reddedilecektir.

Fakat sahip olduğumuz verilerin hepsi bu kadar değildir. Ahlaki hükümler verdiğimiz gerçeği bir tarafa, bu hükümler ile kendilerine iyilik veya doğruluk atfettiğimiz şeyleri de sorgulamak zorundayız. Özellikle araştırmalarımızı kendi dilimizin ve yaşadığımız zamanın ötesine kadar genişlettiğimiz takdirde, bu çok zor bir iş olur. Buna ilaveten, herhangi bir şeyin doğru veya yanlış olduğunu ispatlamak için delil getirdiklerinde, halkın ileri sürdüğü bir çeşit delil demek olan fiilî ahlâkî kanıtların yapısı diye isimlendirebileceğimiz şeyi de sorgulayabiliriz.

Bundan sonra halkın eylem tarzını, yaptıkları şeyleri, eylemlerinin arka planındaki dürtüleri ve eylemlerin genel psikolojik durumlarını sorgulamaktan belki bazı ipuçları elde edebiliriz. Mesela doğrunun neliği hakkındaki bir teori, doğruyu hiç kimsenin hakikaten kendisine göre hareket edemeyeceği bir tarzda tarif ederse, bunu reddetmek zorunda

kalırız. Halkın belirli ahlak hükümlerini, onların ahlaki olgu olarak tasavvur ettikleri şeye delil diye kabul ederiz. Bu olguya iyilik, doğruluk veya ne ad verirsek verelim, durum değişmez. Onların fikirlerine göre bu olgu, onu kendisine yüklem olarak kullandıkları şeyler hakkında olabilecek türden bir şey olmalıdır. Böylece daha genel bir örnek alacak olursak, İngilizce'de hemen hemen kullanıldığı her yerde doğru kelimesinin bir eylem veya eylem türüne atfedildiğini görürüz. "Doğru eylemler, yapmamız gereken eylemlerdir" de olduğu gibi yükümlülük kipi (ought), bu eylemlerle olan ilişkimizi ifade etmek için kullanılır. Diğer taraftan "iyi" kelimesi, bazen eylemler için kullanılsa da, "o iyi bir insandır" örneğinde olduğu gibi, daha çok ferdler için kullanılır. Bununla beraber kavram olarak "iyi"nin "doğru" ile yakın bir ilişkisi vardır. Çünkü iyi insanın hem doğru olan hem de yapması gerekli olan eylemleri yapacağı, evrensel bir ilke olarak kabul edilir. Yani kelimeler aynı ahlaki olgunun farklı vechelerini ifade eden ve adı geçen bu olgunun bilinçli varlıklar ve eylemlerle özel bir ilişkisi olduğunu ima eden bir tarzda kullanılırlar. O, bu bilinçli varlıklara ve eylemlere yüklem olarak konulabilecek türden olmalıdır. Başka bir şeye yüklem olamaması da belli bir oranda mümkün gibi gözüktür.

Ahlâkî yüklemeleri kullanımımızdaki bu genel özelliklerin yanında, bu yüklemeleri kendileri için kullandığımız hükümler, nesnelere veya nesne türleri de vardır. İşte bu verileri kullanırken, fiilen zorluklar ortaya çıkar. Herhangi bir ahlak hükmüne delil olarak ne kadar güvenebiliriz? Yapılan bütün ahlaki hükümleri aynı değerde kabul edemeyeceğimizin aşıkardır. Çünkü onların şahıstan şahısa hatta dönemden döneme değişiklik göstermesi, alışık olduğumuz açık bir olgudur. Meydana getirilen farklı ahlak hükümlerinin her birine ne kadar özen gösterildiğine karar vermemizi sağlayacak kesin bir kural tesbit etmek, belkide gerçekten imkansızdır. Şahsi faktör her birimizi farkında olduğumuzdan muhtemelen daha fazla etkilemektedir. Bu bütünüyle istenmeyen bir durum değildir. Çünkü felsefi düşüncede yapmamız gereken ilk şey, nihayet kendi görüşlerimizi bütünüyle açık seçik hale getirmektir. Bunu yapmaya kalkıştığımız zaman, kendilerinden yola çıktığımız pek çok görüşü hemen hemen bütünüyle değiştirecek ve hatta reddedeceğiz. Kendilerinden hareket ettiğimiz fikirlerin ifade ettiği her şeyin, gerçekten tam olarak anlaşılması, neticede, her birimizi aynı sonuca götüreceği ümidiyle çalışacağız. Bu inançta karşılaşılacak her türlü yanlış anlama ve tartışmayı severek göğüsleriz.

Sırf kendi özel ahlak hükümlerimizden yola çıkarak hakikate ideal manada ulaşabilirsek bile, başka insanların ve değişik devirlerin ahlak hükümlerinin sorgulanmasının tatbikatta bize büyük yararı dokunur. Bunlarla ilgilenmekle, en azından onlara karşı takınacağımız tavır hakkında birtakım fikirler elde ederiz. Bu durumda, yaygın olarak veya kuvvetle bağlanılan bir görüşün dikkate alınması gereken, en azından, bir iddiası olduğu hususunu, genel bir prensip olarak tesbit edeceğiz demektir. Bu görüşlerin hepsinin doğru olduğunu farzetmemiz bizden istenemez. Fakat hiç değilse bunların açıklanması talep edilebilir. Umumi kabul gören bir teori böyle bir görüşün nasıl ortaya

çıkıldığını, ondaki hakikatin veya bizzat dayandığı hakikatin ne olduğunu, eğer varsa içindeki hatanın nasıl yapıldığını en azından gösterebilecek güçte olmalıdır. Bununla beraber bu kuralın bir istisnası olacaktır. Eğer muayyen ahlaki bir hüküm, yani muayyen bir eylem veya eylem türünün doğruluğu veya yanlışlığı hakkındaki bir hüküm, sadece başka temeller üzerinde şekillenmiş genel bir teoriden yapılan açık bir çıkarım ise, bu teorinin haricinde adı geçen muayyen hükmün hiçbir önemi yok demektir. Hüküm teoriye tâbi olduğundan, geçerliliğini teori ile korur veya kaybeder. Bu durumda incelememiz gereken muayyen hüküm değil, teorinin kendisidir. Bununla beraber, önceden tesbit edebileceğimiz usulün belirli hiçbir kuralı, en genel tekliflerden fazla bir şey olamaz.

Çözülmesi gereken bir zorluk daha vardır. Sıradan ahlak hükümlerinin incelenmesinden ahlaki kategorilerin anlamının keşfedileceğinden bahsettik. Fakat bu usul, ne anlam ifade eder? Keşfedeceğimiz şey nedir? Bu konuşma tarzından anlaşılabilir şudur: Kullanılan ahlak kategorilerinden herkes gerçekten aynı şeyi anlar. Ahlaki yüklemelere nihai olarak iliştiireceğimiz anlam, bazı bakımlardan, onları kullanan insanların bu terimlerle her zaman kastettiği şeydir. Fakat bu görüş, gerçek bir problem ortaya çıkarır. Çünkü bu terimleri kullanan insanların bunlarla her zaman anladıkları şeyi, hangi bağlamda anladıklarını sorabiliriz. Bizim nihai kanaatimiz ne olursa olsun bunların, halkın gündelik hayatlarında bu terimleri kullanırken kastettiği anlamdan çok daha fazlasını içerecekleri kesindir. Ayrıca bu terimlerin, halkın kastettiği manayı ifade edebileceğini ilk bakışta inkar edecek pek çok insan bulacağımız da kuvvetle muhtemeldir. Konuşma tarzımızın ve meseleyi ele alış şeklimizin doğrulanabileceği sadece tek bir faraziye vardır. Bu da doğrudan doğruya arzuların farklı olan birtakım gerçek ahlaki olguların varlığını, bu olguya sahip olan şeylerin peşinden gitmek, yoksun olanlardan uzaklaşmak için bunun gerçek bir sebep olduğunu farzetmektir.

İşte bizim mümkün olabildiğince tam bir şekilde tasvir etmemiz ve sorgulamamız gereken de bu olgudur. Hemen hemen herkes böyle bir olgunun farkındadır, açık seçik olmasa da onun hakkında bir takım fikirlere sahiptir. Öyle ki gündelik ahlak hükümlerinde, bazı durumlarda, onun varlığından bazı durumlarda da yokluğundan bahsedilir. Onu öyle bir tarzda kullanırlar ki, belirli kesin bir karakteristiğinin olduğu zannedilir. Mecazlı konuşmaya devam edecek olursak, bu açık seçik olmayan fikirlerin şekillendirdiği verilerden hareketle, sorgulanacak olan olgunun tam bir tasvirini çıkarmak zorunda kalırız. İnsanların fiilen gördükleri şey ile sahip oldukları açık seçik olmayan fikirlerden farkına varmaksızın çıkaracakları şey arasını ayırmak suretiyle, gördükleri şeyin neliği hakkındaki farklı insanların ifadelerini uzlaştıracak ve açıklayacak bir izah geliştirmek zorundayız. Tıpkı bunun gibi mahir bir dedektif, belirli bir zamanda işlenmiş bir cinayet mahalline yakın bir yerde, muhtelif görgü şahitlerince görülen bir kişinin tam bir resmini çizecektir. Görgü şahitlerinin hepsi, o insanın uzun boylu olduğunda, açık renkli bir pardesü giymiş olduğunda ve o vakitler sık sık oradan geçmekte olan John Smith olmadığında belki de anlaşılırlar. Fakat içlerinden biri o insanın sakallı olduğunu söylerken diğeri onun sadece yüzünün alt kısmını saran bir

eşarb olduğunu, biri elinde tabanca olduğunu söylerken bir başkası elindeki pipo olduğunu vs. söyler. Böylece farklı insanlardan farklı bilgiler gelecektir. Biri gözlüğüne dikkat çekecek, diğeri son derece sessiz yürüyüşüne, bir başkası da kıvrıldığı yola işaret edecektir. Bütün bu malumat kısıntılarından hareketle becerikli dedektifimiz, bu adamın tam bir portresini çizecek veya muhtemelen kimliğini doğru olarak tesbit edecektir. Görgü şahitlerinden birinin miyop, diğerrinin hayal gücünün güçlü, öbürünün adı geçen adamı yolun karanlık bir tarafında görmüş olabileceğini düşünerek, dedektif farklı şahitlere tesir edebilecek farklı faktörleri gözönünde bulundurmak zorunda kalacaktır. Bir takım şartlar altında şahitlerden birinin sakalı eşarbla karıştırmasından daha çok, öbürünün eşarblı sakal zannetmesinin çok daha muhtemel olabileceğini kabul edecektir. Böylece yavaş yavaş resmi tamamlayacaktır. İşte ahlak filozofunun gerçekleştirmek zorunda olduğu çalışma türü de budur. Fakat nasıl dedektif, orada gerçekten bir adamın var olduğu ön kabulüne dayanarak resmini ortaya çıkarabilirse, aynı şekilde ahlak filozofu da, ortada gerçekten tasvir edilmesi gereken ahlaki bir olgunun varlığı ile işe başlamayı önceden kabullenmek zorundadır.

Şimdi, ortada böyle ahlaki bir olgunun varlığını inkar eden, bütün bunların bir hayal olduğunu, özel arzularımız dışında eylemin gerçek bir sebebinin olmadığını iddia eden herhangi bir insan farzederseniz, bu seviyede ona verebileceğimiz ikna edici bir cevap da yoktr. Belki de hangi seviyede olursa olsun, mutlak anlamda ikna edici cevap yoktur. Fakat bu, henüz hakkında kesin olarak konuşacağımız bir konu değildir. Bu aşamada söyleyebileceğimiz şudur: Ortada bütünüyle itibar edilemeyecek bir şeyin olmasının, bütün devirleri kapsayan evrensel pratik bir delil olması, en yüksek seviyede ihtimal haricidir. Söylediklerini ispat etmek iddia sahibine düşer. Ve biz, bu insanın ortada ahlaki hiçbir şeyin olmadığını ispat etmesinin ve bu kadar insanın nasıl olup da böyle bir olgunun varolduğunu düşünür duruma geldiğini izah etmesinin hiç de kolay olmayacağını şimdiden cesaretle söyleyebiliriz.⁽⁴⁾

Bu mütalaa, ahlak filozofunun görevi ve yerine getirmesi gereken şartları hakkında bir fikir verecektir, sanırım. Bu çalışmanın amacı, ifade edilen doğrultuda bir ahlak teorisi ortaya koymak için girişilen teşebbüslerin tipik bazı örneklerini sorgulamak ve konuyu daha olumlu bir tarzda ele alabilmemiz için bu teşebbüslerin sorgulanmasından birtakım ipuçları elde etmemizin mümkün olup olmadığını görmektir.

4) Ahlak filozofu ile dedektifin ortada hiçbir şeyin olmadığı sonucuna ulaşmaları ihtimali de elbette makuldür. Fakat bu durum muhal denecek kadar imkan haricidir ve sadece şüphe etmenin ötesinde mutlaka ispat edilmesi gereken bir konudur. Bir ihtimal olarak bile olsa böyle bir şeyi farzederek işe başlamaya hakları yoktur. Onların elverişli bir delili sorgulamaya girişmeden önce, ortada böyle bir şeyin mevcut olduğunu ispat ederek işe başlamaları gerekir demek de saçmadır.

Yayınlarla İlgili Haber

- 1- Dördüncü sayı ile dergimizin I. cildi tamamlanmıştır. I. cildin fiatı 50.000.- liradır.
- 2- Türkiye I. Felsefe-Mantık-Bilim Tarihi Sempozyumu bildirileri yayınlanmıştır. Yayıncı derneğimize 500 adet bağışta bulunmuştur. Fiatı 25.000.- liradır.
- 3- Bu eserlerden elde etmek isteyenler Derneğimizin Vakıflar Bankası Kızılay Şubesindeki 200 7311 nolu hesabına yatracakları paranın dekontunu P.K.21 Yenişehir-ANKARA adresine gönderirlerse kitaplar kendilerine ulaştırılacaktır.
- 3- Erciyes Üniversitesi ile Derneğimizin 24-25 Nisan 1991 de düzenledikleri Türk Kültürü ve Felsefe Panelleri, Erciyes Üniversitesince yayınlanmıştır. Bu eserden elde etmek isteyenler adı geçen üniversiteye başvurabilirler.